

ВІДПОВІДНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ФАКУЛЬТАТИВНОМУ ПРОТОКОЛУ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ПРАВА ДИТИНИ

ГАЙДАЙ-БАНДУРКА Ірина Олександрівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ

В статті зроблено порівняльно-правовий аналіз українського законодавства положенням Факультативного протоколу к Конвенції ООН о правах ребенка относительно торговли детьми, детской проституции и детской порнографии и предупреждения таких преступлений.

Ключові слова: права дитини, торгівля людьми, дитяча проституція, дитяча порнографія, попередження.

Нормативно-правова база України стосовно кримінально-правового захисту дітей ґрунтується на положеннях Конституції України, Кримінального кодексу України, Закону України «Про охорону дитинства»¹, ряду інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які загалом містять більше 300 нормативних правових актів з захисту прав дітей.

Суспільні відносини в сучасному українському суспільстві стрімко розвиваються і, на жаль, не завжди в бажаному напрямку. Україна, перебуваючи в центральній частині Європи, не може уникнути ролі транзитера при низці транснаціональних злочинів, зокрема, таких як торгівля людьми, сексбізнесу, наркоманії, насильства, іншої протиправної діяльності. У зв'язку з цим, особливої важ-

ливості набуває відповідність положень національного законодавства з питань захисту дитинства нормам Факультативного протоколу щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії до Конвенції ООН про права дитини.

Відповідно до ст. 9 Конституції України², «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства».

Конвенція про права дитини³ була прийнята і відкрита для підписання, ратифікації і приєднання резолюцією № 44/25 Генеральної асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року, вступила в дію 2 вересня 1990 року⁴.

Ст. 1 Конвенції проголошує, що дитиною являється кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо по закону, застосованого до даної дитини, вона не досягла повноліття раніше. Конвенція про права дитини була ратифікована Україною в 1991 році.

Організація Об'єднаних Націй, виконуючи і розвиваючи міжнародне забезпечення прав дітей, прийняла ряд факультативних протоколів з окремих питань захисту дітей, зокрема, 25 травня 2000 року прийня-

¹ І.О. Бандурка (Євсюкова М.В. Орлеан А.М. та інші.). Українське законодавство та Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії. Порівняльно-правовий аналіз. Київ. ЮНІСЕФ. 2010 ст. 9.

² Конституція України від 28.05.1996 (із змінами і доповненнями) № 254 к ВР.

³ Конвенція про права дитини. Зібрання чинних міжнародних договорів України. Київ. 1990р. №1.- ст. 205.

⁴ Советский журнал международного права. 1991. №2.- стр. 151-171.

тий Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, стосовно торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії⁵, який був ратифікований Україною 3 квітня 2003 року. Ратифікувавши вказаний Факультативний протокол, Україна взяла на себе зобов'язання привести внутрішнє законодавство у відповідність із вимогами цього міжнародного документу. Центральними питаннями Факультативного протоколу є питання попередження торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії.

З метою аналізу відповідності українського законодавства вимогам Факультативного протоколу щодо торгівлі дітьми, проституції та дитячої порнографії до Конвенції ООН про права дитини, Представництво в Україні Дитячого Фонду ООН ЮНІСЕФ в 2009 році ініціювало проект спеціального дослідження, виконання якого було доручено Міжнародному жіночому правозахисному Центру «Ла-Страда-Україна».

З метою здійснення дослідження, Центр «Ла-Страда-Україна» створив робочу групу, до якої увійшли юристи – практики та науковці. До проведення аналітичного дослідження була залучена і автор даної статті, як науковець, яка займається захистом прав дитини та працює над удосконаленням чинного законодавства України у цій сфері.

Факультативний протокол щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії до Конвенції ООН про права дитини містить низку положень, які зобов'язують держави-учасниці попереджати торгівлю дітьми, дитячу проституцію і дитячу порнографію через запровадження спеціальних заходів.

Стаття 1 Факультативного протоколу проголошує обов'язок держав-учасниць заборонити торгівлю дітьми, дитячу проституцію й дитячу порнографію. Крім того, частина 5 статті 9 зобов'язує їх уживати відповідних заходів для забезпечення заборони виробництва й розповсюдження матеріалів, які пропагують торгівлю дітьми, дитячу проституцію та дитячу порнографію. Ці положення реалізовані в Законах України «Про

охорону дитинства» (ст. 10,20,21)⁶ в та «Про захист суспільної моралі»⁷ в (ст. 5, 7). Національне законодавство України, що діє згідно з розвитком Факультативного протоколу, забороняє не лише торгівлю дітьми, дитячу проституцію й дитячу порнографію, а й саме залучення або втягнення дітей до такої діяльності.

Законодавством заборонено пропагування в засобах масової інформації культу насильства й жорстокості, розповсюдження порнографії та інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному стану дитини. Серед основних напрямів державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, є недопущення пропаганди в електронних та інших засобах масової інформації культу насильства, жорстокості, поширення порнографії; впровадження експертної оцінки відео-, аудіо-, друкованої інформації та інформації на електронних носіях, розроблення механізмів і методик віднесення її до такої, що завдає шкоди суспільній моралі. З метою захисту морального та фізичного життя неповнолітніх забороняється розповсюдження продукції сексуального чи еротичного характеру, порнографічних матеріалів, надання послуг і проведення оглядових заходів сексуального чи еротичного характеру серед неповнолітніх; використання образів неповнолітніх у будь-якій формі в продукції сексуального чи еротичного характеру і проведенні оглядових заходів сексуального чи еротичного характеру.

Окрім цього, нові законодавчі зміни розроблені відповідно до положення, проголошеного ст. 1 Факультативного протоколу. Так, наприклад, Законом України № 1819-VI, який було прийнято Верховною Радою України 20.01.2010, встановлено заборону на обіг продукції порнографічного характеру, створеної за участю дитини або з використанням її образу, що у свою чергу діє згідно з розвитком Факультативного Протоколу.

Стаття 9 Факультативного протоколу містить положення, які спрямовані на попере-

⁵ Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі людьми, дитячої проституції і дитячої порнографії/www.rada.gov.ua.

⁶ Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402/www.rada.gov.ua.

⁷ Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003р./ www.rada.gov.ua.

дження таких порушень прав дитини, як торгівля людьми, дитяча порнографія та дитяча проституція.

Так, частина 1 ст. 9 передбачає, що «держави-учасниці приймають або зміцнюють, застосовують і пропагують закони, адміністративні заходи, соціальні стратегії та програми з метою попередження злочинів, зазначених у цьому Протоколі. Особлива увага приділяється захисту дітей, особливо вразливих стосовно такої практики».

Нормативно-правова база України містить більше 300 нормативних актів з захисту прав дітей. Серед них є закони, програми, що в тій чи іншій мірі спрямовані на попередження торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії. Це, зокрема, Закони України «Про охорону дитинства», «Про захист суспільної моралі», «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року», Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України №410 від 07.03.2007 р., спільний наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 № 5/34/24/11 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення».

Ці закони та підзаконні нормативно-правові акти містять окремі статті та розділи, у яких приділяється увага захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, безпритульних дітей, дітей-сиріт, дітей-інвалідів та дітей із вадами розумового або фізичного розвитку, дітей, хворих на невиліковні хвороби, які постраждали від стихійного лиха, катастроф тощо. Такі діти, безперечно, є вразливими до торгівлі дітьми, дитячої проституції та порнографії. У низці статей згадуються окремі превентивні заходи з метою уникнення незаконних дій щодо таких дітей, наприклад, «приведення у відповідність із міжнародними договорами України процедури усиновлення іноземцями дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклу-

вання, забезпечення ефективного контролю за захистом прав та інтересів дітей, усиновлених іноземцями; забезпечення функціонування системи моніторингового нагляду за захистом прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (п. 4.3 Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року). Проте окремі посилання на спеціальні заходи з метою уникнення втягнення таких дітей у проституцію, порнографію та торгівлю людьми відсутні.

Даючи загальну характеристику цим нормативно-правовим актам, необхідно зазначити їх відповідність ч. 1. ст. 9 Факультативного протоколу, оскільки вони містять як загальні положення, спрямовані на охорону дітей від порушення їх прав (Закон України «Про охорону дитинства»), так і спеціальні положення про захист дітей від втягнення їх у заняття проституцією, виготовлення порнографічної продукції та торгівлю людьми (Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року», Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року).

Ч. 2 ст. 9 Факультативного протоколу встановлює, що держави-учасниці мають сприяти підвищенню поінформованості громадськості, враховуючи дітей, шляхом забезпечення інформування з використанням усіх відповідних засобів, просвіти й навчання щодо превентивних заходів і шкідливих наслідків торгівлі дітьми, дитячої проституції та порнографії. Також важливим є заохочення участі суспільства, зокрема дітей і дітей-жертв, у таких інформаційно-просвітницьких і навчальних програмах, у тому числі на міжнародному рівні.

Українські нормативно-правові акти містять положення, що повністю або частково відповідають положенням ч. 2. ст. 9 Факультативного протоколу, проте законодавство в цій сфері не можна назвати повним, оскільки такі положення залишаються відсутніми в низці принципово важливих законодавчих актів.

Це, зокрема, «освітні» закони. Так, до основних завдань Закону України «Про освіту», згідно зі ст. 2, віднесено регулювання

суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної, наукової, загальнокультурної підготовки громадян України. Водночас цей закон не містить окремих положень щодо включення до системи освіти, зокрема дошкільної та загальної середньої, обов'язкового навчання щодо попередження правопорушень проти дитини, шкідливих наслідків цих правопорушень та вироблення навичок захисту від різних правопорушень, у тому числі торгівлі дітьми, дитячої проституції та порнографії. Ст. 3 Закону України «Про загальну середню освіту» встановлює, що загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання й виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями й народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави. Ст. 5 цього ж Закону визначає, що завданнями загальної середньої освіти також є виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини й громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина. Проте серед завдань відсутнє інформування про права дитини, способи ідентифікації порушення таких прав, їх захисту тощо, хоча саме загальна середня освіта здатна системно охопити широке коло дітей, серед яких є діти груп ризику.

Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»⁸ у ст. 2 встановлює, що ці органи діють на принципах гласності, тобто систематично інформують про стан справ з захисту прав дітей, правопорушень серед дітей, роботу спеціально вповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді, уповноваженого органу влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді, служб у справах дітей, спеці-

альних установ і закладів соціального захисту для дітей у відкритій державній статистиці, засобах масової інформації.

Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року передбачала комплекс заходів, спрямованих на підвищення поінформованості суспільства щодо проблеми торгівлі людьми, у тому числі й дітьми, і передбачає продовження видання інформаційно-освітніх матеріалів із питань профілактики торгівлі людьми та проблем соціального захисту дітей і молоді (п. 10 Плану заходів), підвищення рівня поінформованості населення про засоби і методи, які використовують торговці людьми, шляхом проведення інформаційно-просвітницьких заходів (п. 11), створення циклу тематичних теле- та радіопередач, запровадження в електронних та друкованих засобах масової інформації окремих рубрик для розміщення інформаційних матеріалів про професії, що користуються попитом на вітчизняному ринку праці, а також про наслідки нелегального виїзду за кордон із метою працевлаштування (п. 19). Однак такі заходи спрямовані саме на запобігання торгівлі людьми та не містять спеціального компонента запобігання торгівлі дітьми, що має свою специфіку.

У Загальнодержавній програмі «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року⁹ на відміну від Державної програми протидії торгівлі людьми, немає інформації не тільки про торгівлю дітьми, а також і про поінформованість суспільства, зокрема дітей, про ризики торгівлі дітьми, дитячу проституцію та порнографію. Так, п. 4.6 Національного плану дій передбачає необхідність інформування населення про ситуацію із застосуванням праці дітей в Україні через засоби масової інформації, а також на підприємствах, в установах та організаціях, навчальних закладах; п. 4.7 встановлює проведення роботи з підвищення ефективності профілактичної та пояснювальної роботи серед батьків з метою запобігання жорстокому поводженню з дітьми.

⁸ Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». Відомості Верховної Ради 2004, № 14 ст. 192.

⁹ Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини». Закон України від 05.03.2009 № 1065-VI. Відомості Верховної Ради України 2009. № 29 ст. 395.

АНОТАЦІЯ

У статті проводиться порівняльно-правовий аналіз відповідності українського законодавства положенням Факультативного протоколу до Конвенції ООН щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії стосовно попередження таких злочинів.

Важливий принцип участі дітей у вирішенні проблем, які їх стосуються, що закладений як самою Конвенцією ООН про права дитини, так і Факультативним протоколом до неї, частково знаходить своє відображення в законодавстві України. Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» містить окремий підрозділ, присвячений участі дітей у житті суспільства (п. 6). Основною метою цього підрозділу є забезпечення реалізації права дітей висловлювати свою думку, виховання навичок прийняття соціально мотивованих рішень. Основне завдання – розвиток у дітей навичок із прийняття рішень, що впливають на їхнє життя, для чого планується:

- сприяти створенню до 2010 року в кожному регіоні циклів телепрограм із сурдоперекладом чи титруванням, радіограм, інформаційних видань для дітей, у тому числі на аудіоносіях для дітей із вадами слуху та зору;

- створити при кожній районній та міській раді дорадчі органи із представників молодіжних і дитячих громадських організацій.

Закон України «Про охорону дитинства» не встановлює окремих положень, що передбачають проведення інформаційно-просвітницьких заходів із попередження торгівлі дітьми, дитячої проституції та порнографії.

Закон України «Про охорону дитинства» в ст.9 передбачає можливість створення дитячих організацій та об'єднань дітьми та обов'язок держави сприяти їм у діяльності.

Такі дитячі організації можуть вести просвітницьку роботу серед дітей, у тому числі й з метою запобігання торгівлі дітьми, дитячої проституції та порнографії. Закон дозволяє участь дітей-жертв злочинів у такій діяльності.

Порівняльно-правовий аналіз показує, що законодавство України в цілому відпо-

відає вимогам Факультативного протоколу в напрямку попередження торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, хоча містить і певні прогалини.

Слід зауважити, що проблема торгівлі дітьми, дитячої проституції та порнографії змінюється з кожним роком, з'являються нові аспекти та тенденції, що викликає необхідність для попередження та подолання цих негативних явищ розробляти нові стратегії, удосконалювати чинне законодавство. У цьому відношенні Факультативний протокол, прийнятий ще в 2000 році, вже не відповідає на всі виклики сьогодення, зокрема, протидії злочинам проти прав дітей з використанням телекомунікаційних мереж, пропаганді насильству і порнографії в засобах масової інформації, захисту дітей у зонах соціальних конфліктів.

Література

1. І.О. Бандурка (Євсюкова М.В. Орлеан А.М. та інші). Українське законодавство та Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії. Порівняльно-правовий аналіз. Київ. ЮНІСЕФ. 2010 ст. 9.
2. Конституція України від 28.05.1996 (із змінами і доповненнями) № 254 к ВР.
3. Конвенція про права дитини. Зібрання чинних міжнародних договорів України. Київ. 1990р. №1 ст. 205.
4. Советский журнал международного права. 1991. №2.- стр. 151-171.
5. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі людьми, дитячої проституції і дитячої порнографії /www.rada.gov.ua.
6. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402/www.rada.gov.ua.
7. Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003р./ www.rada.gov.ua.
8. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». Відомості Верховної Ради 2004, № 14 ст. 192.
9. Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини». Закон України від 05.03.2009 № 1065-VI. Відомості Верховної Ради України 2009. № 29.- ст. 395.